

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Рубель Андрій Миколайович

УДК 343.985

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ СТВОРЕННЯ,
КЕРІВНИЦТВА ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ ЧИ
ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТІ У НІЙ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Науково-дослідному інституті публічного права.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор
СТЕПАНЮК Руслан Леонтійович,
 Харківський національний університет
 внутрішніх справ, професор кафедри
 криміналістики, судової експертології та
 домедичної підготовки факультету № 1.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ДАНЬШИН Максим Валерійович,
 Національний юридичний університет імені
 Ярослава Мудрого, професор кафедри права
 Національної безпеки та правової роботи
 Військово-юридичного інституту;

доктор юридичних наук, професор,
 Заслужений юрист України
ДРОЗД Валентина Георгіївна,
 Державний науково-дослідний інститут МВС
 України, начальник 3-го науково-дослідного
 відділу науково-дослідної лабораторії
 проблем правового та організаційного
 забезпечення діяльності Міністерства.

Захист відбудеться 25 вересня 2021 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

Автореферат розісланий 23 серпня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Леонід МОГІЛЕВСЬКИЙ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Організована кримінальна протиправність негативно впливає на криміногенну обстановку в нашій державі. Вказаним протиправним діянням притаманний чіткий розподіл обов'язків між учасниками злочинних спільнот, наявність суворої ієрархії в її суб'єктному складі. Багато епізодів протиправної діяльності злочинних спільнот чи злочинних організацій залишаються невиявленими, що вказує на їх латентний характер. Окрім того, виникають труднощі й при здійсненні досудового розслідування окресленої категорії злочинів. Передусім, не завжди вдається встановити всіх учасників злочинного утворення, визначити й доказати їх роль як у цій спільноті (організації), так і механізми вчинення конкретного злочину (їх сукупності), попередити та подолати протидію розслідуванню цих кримінальних правопорушень тощо.

Зокрема, згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора, в період з 2013 року по січень – травень 2021 року було зареєстровано 477 злочинів, передбачених ст. 255 КК України («Створення, керівництво злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участь у ній»), з яких тільки у 180-ти кримінальних провадженнях було вручено повідомлення про підозру. Наведене демонструє незадовільний стан організації і здійснення досудового розслідування вказаних злочинів. Вирішити цю проблему здатна оптимізація діяльності правоохоронних і судових органів у боротьбі зі злочинними спільнотами. Одним зі способів указаної оптимізації є забезпечення працівників правоохоронних органів криміналістичними рекомендаціями щодо планування, організації та ефективного здійснення розслідування як групи кримінальних правопорушень, учинених злочинною спільнотою, так і окремих їх видів, зокрема створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній.

Теоретичною основою дисертації є праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі кримінального права, криміналістики, кримінального процесу та кримінології, які розглядали проблеми кримінально-правової кваліфікації, зокрема злочинів проти громадської безпеки, а також питання формування криміналістичних методик і організації досудового розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, праці Ю. П. Алєніна, О. О. Алексєєва, Л. І. Аркуши, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, В. С. Бурданової, В. М. Варцаби, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, Л. Ф. Гули, М. В. Даньшина, Л. Я. Драпкіна,

В. Г. Дрозд, В. Ф. Єрмоловича, В. А. Журавля, С. Ф. Здоровка, І. Л. Калімбета, А. І. Киська, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, І. М. Лузгіна, Є. Д. Лук'янчикова, В. О. Малярової, П. Я. Мінки, В. В. Назарова, А. Ф. Облакова, В. О. Образцова, А. М. Падалка, М. І. Порубова, М. В. Проценка, О. В. Пчеліної, В. Д. Пчолкіна, В. В. Пяковського, М. В. Салтевського, А. Г. Солодовнікова, А. В. Старушкевича, Р. Л. Степанюка, В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинського, В. Ю. Шепітька, В. М. Шевчука, В. В. Шендрика, М. Г. Щербаковського, Б. В. Щура, О. О. Юхна, М. П. Яблокова та інших учених.

У працях названих учених сформульовані важливі положення про кримінально-правову характеристику створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній; визначені загальні засади формування та реалізації криміналістичних методик; виокремлені проблеми доказування ознак організованої злочинної групи на досудовому розслідуванні; розроблені теоретичні та практичні основи розслідування осередків злочинів; визначені тактико-психологічні основи розслідування злочинів організованих злочинних груп; розроблена тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами; з'ясовані особливості розслідування окремих різновидів злочинів, учинених організованими групами, у криміналістичній методиці. Проте немає наукових напрацювань з питань побудови такої видової криміналістичної методики, як методики розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній.

Наведене вище вказує на необхідність формування методики розслідування злочинів, передбачених ст. 255 КК України, та свідчить про актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України від 12 січня 2011 р. № 24/2011); Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні (Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008); Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 р. № 454; відповідає Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період

до 2020 року, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України 7 вересня 2011 р. № 942.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є розроблення науково обґрунтованих положень і рекомендацій щодо розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній.

Для досягнення поставленої мети в дисертації були поставлені такі задачі:

- визначити теоретичні передумови формування криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній;
- здійснити типізацію відомостей про особу злочинця та потерпілого в досліджуваній категорії кримінальних правопорушень;
- виокремити й охарактеризувати типові способи створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній;
- визначити слідову картину створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній та надати її характеристику;
- окреслити особливості відкриття кримінального провадження та систематизувати обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній;
- визначити типові слідчі ситуації та відповідні їм алгоритми дій слідчого на початковому та наступному етапах розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній;
- розробити типові тактичні операції під час розслідування досліджуваної категорії злочинів;
- розкрити особливості тактики допиту в кримінальних провадженнях даної категорії;
- надати рекомендації з тактики проведення інших слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду, обшуку, пред'явлення для впізнання, негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній;
- висвітлити завдання та можливості судових експертиз під час розслідування досліджуваних злочинів.

Об'єктом дослідження виступають злочинна діяльність і слідча діяльність з виявлення та розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній.

Предметом дослідження є методика розслідування створення,

керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній.

Методи дослідження. Методологічна основа дисертаційного дослідження представлена діалектичним методом пізнання дійсності, загальнонауковим і спеціальними методами дослідження. Діалектичний метод використовувався під час визначення криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній та основ організації їх розслідування (розділи 1, 2), та вплинув на формулювання висновків та пропозицій за темою дисертації. Методи логіки застосовано при дослідженні наукових позицій з питань, що входять у предмет дослідження, положень нормативно-правових актів, результатів опитування працівників правоохоронних органів і вивчення матеріалів кримінальних проваджень, що дозволило виокремити елементи криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній (підрозділи 1.1–1.4), визначити особливості відкриття кримінального провадження та обставини, що підлягають з'ясуванню (підрозділ 2.1), виокремити етапи розслідування із зазначенням типових слідчих ситуацій і відповідних їм алгоритмів дій слідчого (підрозділ 2.2). Системно-структурний метод використано під час визначення структури криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній (підрозділ 1.1), опису відомостей про особу злочинця й особу потерпілого (підрозділ 1.2), характеристики типових способів указаної категорії злочинів як сукупності дій з їх підготовки, безпосереднього вчинення та приховування (підрозділ 1.3), систематизації обставин, що підлягають з'ясуванню (підрозділ 2.1), виокремлення етапів розслідування, типових для них слідчих ситуацій і алгоритмів дій слідчого (підрозділ 2.2), визначення тактичних завдань і тактичних операцій як системи слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій і організаційних заходів (підрозділ 2.3), надання рекомендацій щодо тактики окремих (слідчих) розшукових дій як елементів методики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній (розділ 3). За допомогою порівняльно-правового методу здійснено аналіз нормативно-правових актів, що регулюють питання кримінальної кваліфікації створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, а також визначають особливості досудового розслідування вказаних злочинів (розділи 2–3). Соціологічні методи використано для отримання відомостей про закономірності механізмів створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній (підрозділи

1.2–1.4), особливості організації розслідування вказаних злочинів і тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій (розділи 2, 3).

Інформаційно-емпіричну основу дисертації становлять статистичні матеріали Офісу Генерального прокурора, матеріали 216-ти кримінальних проваджень, результати опитування 194-х оперативних працівників і 72-х слідчих органів досудового розслідування Національної поліції, 57-ми працівників оперативних підрозділів і 36-ти працівників слідчих підрозділів Державного бюро розслідувань з Вінницької, Житомирської, Запорізької, Дніпропетровської, Закарпатської, Київської, Львівської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Харківської, Черкаської та Чернігівської областей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в Україні проведено комплексне дослідження методики розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. У дисертації сформульовані концептуальні положення, висновки та рекомендації, які мають певний ступінь новизни:

вперше:

- з урахуванням ієрархічної структури злочинних спільнот чи злочинних організацій і спрямованості їх протиправної діяльності, а також ролі, соціально-демографічних та психологічних властивостей учасників вказаних злочинних об'єднань виокремлено типи злочинців;

- виділено й охарактеризовано елементи слідової картини при забезпеченні постійного, регулярного вчинення кримінальних правопорушень для досягнення спільного задуму: обстановку вчинення злочину (сукупність обставин, що характеризують сферу функціонування злочинного об'єднання) та типові сліди (матеріальні й ідеальні сліди);

- з урахуванням змісту обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, особливостей кримінально-правової та криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній визначено обсяг обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування вказаних кримінальних правопорушень;

- визначено типові слідчі ситуації початкового та наступного етапів розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, залежно від джерела надходження інформації про вчинення вказаного кримінального правопорушення та повноти відомостей про механізм його вчинення, обраної підозрюваною особою позиції та її бажання співпрацювати з органами досудового розслідування; запропоновано відповідні

алгоритми дій слідчого;

удосконалено:

- підходи до розуміння криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній як системи узагальнених відомостей про типові ознаки особи злочинця та потерпілого, способів і слідової картини вказаних злочинів із зазначенням їх якісно-кількісних (кореляційних) залежностей, яка відіграє орієнтовну роль при визначенні напряду розслідування й обранні відповідного алгоритму дій;

- визначення поняття типових способів створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній як сукупності дій злочинця з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування з метою забезпечення постійного, регулярного вчинення кримінальних правопорушень у складі злочинного об'єднання для досягнення спільного задуму;

- наукові підходи щодо структурних елементів особи потерпілого як елемента криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, з визначенням її як системи соціально-демографічних ознак і особливостей поведінки, відносин зі злочинцем;

- організацію та проведення таких типових тактичних операцій під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності, як «Виявлення епізодів протиправної діяльності», «Встановлення учасників злочинного об'єднання», «Збереження доказової інформації», «Подолання протидії розслідуванню»;

дістали подальшого розвитку:

- положення про роль працівників оперативних підрозділів у виявленні фактів створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній і збиранні матеріалів, достатніх і необхідних для відкриття кримінального провадження;

- методичний підхід до формування методики розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, згідно з принципами періодизації, ситуативності й алгоритмізації досудового розслідування;

- криміналістичні рекомендації стосовно тактики проведення таких окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, як допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, пред'явлення для впізнання, обшуку, огляду, негласних слідчих (розшукових) дій;

- положення про використання можливостей судових експертиз при розслідуванні створення, керівництва злочинною спільнотою чи

злочинною організацією, а також участі у ній шляхом визначення особливостей підготовки та призначення судових експертиз, оцінки та використання слідчим висновку експерта.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертації положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності – в аспекті подальшого розвитку й удосконалення наведених положень, а також як підґрунтя для формування і реалізації окремих криміналістичних методик розслідування (*акт впровадження та довідка Науково-дослідного інституту публічного права*);

- практичній діяльності з розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній (*довідка Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України*);

- освітньому процесі у закладах вищої освіти під час викладання дисциплін «Криміналістика», «Основи криміналістики», «Особливості розслідування окремих видів злочинів», «Методика розслідування злочинів», «Особливості тактики проведення окремих слідчих дій», підвищення кваліфікації прокурорів, слідчих, працівників оперативних підрозділів, суддів, підготовки підручників, навчальних посібників, навчально-методичних матеріалів (*акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ*).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження, що включені до дисертації, оприлюднені на науково-практичних конференціях: «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (Запоріжжя, 2020), «Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин» (Харків, 2020), «Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин» (Харків, 2021), «Конституція України: ціннісний вимір 25-річного досвіду державотворення та правотворення» (Київ, 2021).

Публікації. Основні положення дисертації відображено в шести статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях (у тому числі в одній статті в іноземному виданні), чотирьох публікаціях апробаційного характеру.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які включають дев'ять підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 247 сторінок, з яких основного тексту – 184 сторінки. Список використаних джерел складається з 246 найменування та займає 26 сторінок. Додатки розміщені на 37 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, окреслюються мета і задачі, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, вказується на особистий внесок здобувача, відомості щодо апробації та публікації результатів дисертації.

Розділ 1 «Криміналістична характеристика створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Теоретичні передумови формування криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній»* проаналізовано наукові підходи до трактування поняття «криміналістична характеристика кримінальних правопорушень», визначення її структури та місця в окремій криміналістичній методиці.

Встановлено, що криміналістична характеристика створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній дозволяє зорієнтуватися на початку досудового розслідування, коли відсутня достатня інформація про всі обставини вчинення конкретного протиправного діяння, але розслідувати потрібно. В такій ситуації важливо вірно визначити спрямування досудового розслідування й вжити всіх наявних засобів для збирання всіх доказів кримінального правопорушення з мінімізацією можливостей їх утрати чи видозмінення.

Наголошено, що змістовне наповнення криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній безпосередньо зумовлене характером організованої злочинності та специфікою механізму вчинення кримінальних правопорушень, учинених злочинними угрупованнями. Запропоновано до складу криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній включати узагальнені відомості про особу злочинця, особу потерпілого, типові способи та слідову картину злочину.

У підрозділі 1.2 *«Характеристика особи злочинця та потерпілого»* доведено, що особа злочинця є невід'ємною складовою криміналістичної характеристики досліджуваної категорії кримінальних правопорушень. Констатовано, що між особою злочинця й особою потерпілого існує нерозривний зв'язок.

З'ясовано, що 87,8 % злочинних об'єднань нараховує в своєму складі до 10 осіб, а 12,2 % – від 11 до 20 осіб. При цьому тільки 2,44 % злочинних організацій / спільнот здійснюють злочинну діяльність за

участю неповнолітніх, а також 2,44 % злочинних об'єднань було сформовано на етнічній основі. Тривалість існування та функціонування багатьох злочинних спільнот і злочинних організацій є незначною, тобто найбільша їх частка припадає на короткі періоди, а саме 56,1 % таких злочинних утворень існували та здійснювали свою протиправну діяльність у період не більше 1 року, 23,17 % – не більше 2 років, тоді як найменша частка припадає на період від 3 до 6 років і становить 3,66 %. 32,93 % злочинних організацій чи злочинних спільнот використовують у своїй протиправній діяльності міжрегіональні зв'язки, а 1,22 % – транснаціональні зв'язки. 17,07 % злочинних організацій чи злочинних спільнот активно налагоджують та використовують у своїй діяльності корумповані зв'язки, у тому числі в органах влади й управління.

Серед осіб, які є членами злочинних організацій чи злочинних спільнот і вчиняють у їх складі протиправні діяння, тільки 0,34 % були неповнолітніми, 2,05 % – об'єдналися в злочинне утворення на етнічній основі. З приводу тривалості членства осіб у складі названих злочинних угруповань слід вказати, що 39,41 % з них входило до їх складу й вчиняло кримінальні правопорушення упродовж періоду до 1 року, 19,25 % – до 2 років, 21,18 % – від 2 до 3 років, 20,05 % – від 3 до 6 років, 0,11 % – більше 6 років. При цьому 13,78 % осіб були учасниками злочинних організацій і злочинних спільнот з корупційними зв'язками, у тому числі 8,09 % – в органах влади й управління; 36,45 % – з міжрегіональними зв'язками, 5,47 % – з транснаціональними зв'язками.

Підкреслено, що типологія особи злочинця, який є учасником злочинної спільноти чи злочинної організації, безпосередньо залежить від його ролі в ієрархії злочинного об'єднання та виду злочинної діяльності, якою він займається. Зазначено, що злочин, передбачений ст. 255 КК України, у 96,8 % випадків скоюють громадяни України, 82,4 % – чоловіки, 11,2 % – особи, які раніше вчиняли злочини, з них у 5,6 % судимість не знята і не погашена. При цьому вік особи злочинця становить 16–17 років у 1,6 % випадків, 18–28 років – 39,2 %, 29–39 років – 28,8 %, 40–54 роки – 28,8 %, 55–59 років – 1,6 %. Освіта особи злочинця в 0,8 % випадків є початковою загальною, 45,6 % – базовою середньою та професійною середньою, 8 % – професійною (професійно-технічною), 45,6 % – вищою і фаховою передвищою. Щодо зайнятості особи злочинця, то 50,4 % із них є працевлаштованими, 7,2 % – безробітними, а 42,4 % – працездатними, які не працюють і не навчаються. При цьому тільки 0,8 % осіб є студентами закладів вищої освіти. 28 % осіб учиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 255 КК України, з використанням міжрегіональних зв'язків. За родом занять 1,6 % осіб є державними службовцями; 0,8 % – депутатами сільських, селищних, міських, районних рад; 2,4 % – працівниками

правоохоронних органів, з них 1,6 % – працівники Національної поліції, 0,8 % – працівники органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства. Виокремлено й охарактеризовано типи злочинців залежно від ієрархії та структури злочинного формування, спрямованості його діяльності й ознак його учасників.

Встановлено, що найчастіше особа потерпілого є громадянином України (93 %), чоловічої статі (66,4 %), середнього віку (29–39 років (37,5 %), 40–54 років (31,3 %)), з вищою і фаховою передвищою (41,4 %), а також професійною (професійно-технічною – 52,3 %) освітою, працевлаштовані (85,9 %) та із середнім і високим рівнем достатку. Виокремлено групи осіб, потерпілих від кримінальних правопорушень, учинених у складі злочинної спільноти чи злочинної організації.

У підрозділі 1.3 «Типові способи створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній» наголошено, що способи створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній є, зазвичай, повноструктурними (91,7 %) та включають у себе способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Однією з відмінних ознак способів учинення вказаної категорії злочинів є те, що створення, керівництво й участь у злочинній організації / спільноті безпосередньо пов'язані з учиненням інших кримінальних правопорушень.

Зазначено, що підготовка до створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній полягає у вчиненні комплексу дій зі створення сприятливих умов для утворення стійкого ієрархічного об'єднання (визначення сфер впливу та спрямованості діяльності злочинного об'єднання та з'ясування, яким кількісно-якісним параметрам воно повинно відповідати; збирання й ознайомлення з відомостями, що характеризують осіб – імовірних майбутніх учасників злочинної спільноти чи злочинної організації; отримання підтримки, так званого «протекторату», з боку загальноновизнаних у кримінальному середовищі суб'єктів підвищеного злочинного впливу); керівництва злочинним об'єднанням (розподіл ролей в ієрархії злочинної спільноти чи злочинної організації; визначення обсягу функцій для кожного члена злочинного утворення; налагодження системи взаємодії та координації в структурі злочинного угруповання; розроблення та встановлення правил поведінки, а також норм «заохочення – покарання» в кримінальному осередку; планування діяльності злочинного об'єднання взагалі й учинення окремих кримінальних правопорушень зокрема; визначення засобів захисту від викриття діяльності злочинної спільноти чи злочинної організації; матеріально-технічне забезпечення функціонування злочинного

об'єднання); участі в злочинному осередку (вибір і підшукування знаряддя і засобів учинення протиправних дій згідно зі спільним планом; збирання відомостей про предмет посягання, потерпілу особу (її спосіб життя, розпорядок дня тощо); вивчення спеціальної літератури, отримання консультацій у фахівців; проведення тренувань членів злочинного об'єднання для отримання та розвитку необхідних навиків залежно від обсягу функцій кожного з них; розроблення умовних сигналів для підтримання зв'язку між членами злочинної спільноти чи злочинної організації під час виконання поставлених перед ними завдань; налагодження співпраці з представниками органів управління та влади тощо).

Констатовано, що способи безпосереднього вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255 КК України, безпосередньо залежать від способів діяльності злочинного формування та визначаються критерієм його спеціалізації за певними видами незаконної діяльності. Зазначено, що створення злочинної спільноти чи злочинної організації відбувається шляхом підбирання кандидатів і отримання від них добровільної згоди на входження до складу злочинного об'єднання, виконання покладених функцій, підпорядкування встановленим нормам поведінки та дисципліни.

Встановлено, що способи керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією полягають у проведенні зібрань членів злочинного об'єднання або керівників їх структурних частин; визначенні схеми діяльності кримінального осередку; розподілі ролей і функцій між учасниками злочинного утворення; розподілі фінансів злочинного об'єднання; вирішенні внутрішніх та зовнішніх конфліктів; вирішенні кадрових питань злочинного об'єднання; прийнятті обов'язкових до виконання рішень; проведенні зустрічей із суб'єктами підвищеного злочинного впливу з метою закріплення, розширення чи зміни сфер злочинної діяльності тощо.

З'ясовано, що способи участі в злочинній спільноті чи злочинній організації полягають у виконанні учасниками злочинного об'єднання відведених їм функцій, які стосуються як забезпечення питань функціонування утворення, так і вчинення в його складі кримінальних правопорушень. Зокрема, такими способами є: ведення бухгалтерії кримінального осередку; здійснення співпраці з представниками правоохоронних органів, засобами масової інформації тощо; отримання інформації розвідувального характеру; охорона окремих об'єктів та / чи осіб; «зачистка»; вчинення кримінальних правопорушень у складі злочинного об'єднання згідно з планом його діяльності.

Виокремлено способи приховування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній:

використання умовних позначень і сигналів при спілкуванні, у тому числі прізвиськ замість справжніх імен; забезпечення чіткого розподілу ролей; суворе дотримання плану діяльності злочинного об'єднання; використання одноразових засобів зв'язку та зашифрованих каналів зв'язку; здійснення зустрічей в місцях, де відсутні технічні засоби фіксації, а також за умов, що ускладнюють чи унеможливають запам'ятовування ознак їх зовнішності; застосування засобів маскування зовнішності людини; налагодження та використання корумпованих зв'язків; використання перевірених каналів придбання та / чи збуту; використання підставних осіб для виконання окремих доручень, функцій; недопущення повторного використання знарядь і засобів під час вчинення декількох кримінальних правопорушень; надання переваги використанню опосередкованих способів спілкування та передачі коштів; підтримання «зв'язку» керівництва злочинного об'єднання з його активними учасниками через своїх заступників; знищення слідів кримінального правопорушення; підкуп посадових осіб, очевидців, свідків і потерпілих осіб; залякування осіб, які можуть викрити діяльність злочинної спільноти чи злочинної організації; формування позитивної громадської думки за допомогою засобів масової інформації, соціальних мереж тощо.

У підрозділі 1.4 «Слідова картина створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній» виокремлено основні сфери функціонування злочинних формувань: бюджетна сфера (21,3 %); фінансово-кредитна система (3,2 %); банківська система (2,8 %); сфера земельних правовідносин (2,8 %); лісове господарство (2,3 %); переробна промисловість (1,9 %); вугільна промисловість (1,9 %); нафтогазова промисловість (1,4 %); добувна промисловість і розроблення кар'єрів (1,4 %); паливно-енергетичний комплекс (0,9 %); будівництво (0,9 %); металургійна промисловість (0,5 %); сільське господарство (0,5 %); електроенергетичний комплекс (0,5 %); інші види економічної діяльності (8,8 %). Підкреслено, що найчастіше злочинні об'єднання займаються полікримінальною діяльністю (49,1 %).

Виокремлено дві групи слідів, що залишаються в навколишньому середовищі внаслідок учинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України, – матеріальні й ідеальні. Здійснено аналіз та надано загальну характеристику зазначених груп слідів.

Розділ 2 «Основи організації розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Особливості відкриття кримінального провадження. Обставини, що підлягають з'ясуванню» встановлено, що

основна роль у виявленні фактів створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній відводиться працівникам оперативних підрозділів. Зокрема, 93,48 % злочинних організацій і 87,11 % осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у складі злочинної організації, були виявлені саме працівниками оперативних підрозділів.

Доведено, що від того, наскільки інформативними будуть матеріали оперативно-розшукової діяльності й невідкладно вони будуть направлені до органу досудового розслідування, залежить своєчасність відкриття кримінального провадження, а значить якомога швидше збирання доказової інформації про факт створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, та вчинення кримінальних правопорушень у складі вказаних злочинних об'єднань; причетність певних осіб до протиправної діяльності кримінального осередку. Акцентовано, що з метою надання зібраним працівниками оперативних підрозділів матеріалам доказової сили необхідно з моменту виявлення злочинів, передбачених ст. 255 КК України, налагодити ефективну співпрацю з органом досудового розслідування, щоб забезпечити легалізацію отриманих матеріалів.

Доведено, що з'ясування вказаних обставин є самостійним елементом методики розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. Виокремлено чотири групи обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні досліджуваних злочинів:

1) обставини, пов'язані з подією кримінального правопорушення (час і місце вчинення злочину; кількість епізодів протиправної діяльності й їх тривалість; обстановка злочину, зокрема сфери, в яких учинялися й відповідно на які посягали правопорушення; способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній; факти вчинення злочинною спільнотою чи організацією інших кримінальних правопорушень; знаряддя та засоби, що використовувалися під час учинення злочину; факти протидії розслідуванню, її способи та засоби; сліди злочину; наявність постраждалих осіб, їх зв'язок з кримінальним осередком та обізнаність про діяльність злочинного об'єднання і його учасників);

2) обставини, пов'язані з організацією та функціонуванням злочинної спільноти чи злочинної організації (вид об'єднання; спрямованість діяльності угруповання; наявність і зміст плану протиправної діяльності кримінального осередку; сфера впливу; структура й ієрархія; механізм розподілу ролей і функцій між учасниками злочинного об'єднання; наявність і процедура

централізованого підпорядкування; наявність перемінного складу; порядок входження до складу злочинної спільноти чи злочинної організації; тривалість існування; наявність, зміст і порядок застосування правил (норм) поведінки і дисципліни; наявність корумпованих, міжрегіональних і транснаціональних зв'язків; матеріально-технічне та фінансове забезпечення функціонування кримінального осередку, зокрема наповнення й розподіл коштів з «общака»);

3) обставини, пов'язані з особою злочинця (соціально-демографічні відомості про злочинця; рівень матеріального забезпечення; наявність кримінального досвіду; роль у злочинній спільноті чи злочинній організації; обсяг функцій; тривалість перебування у складі злочинного об'єднання; відносини з іншими учасниками кримінального осередку; усвідомлення та дотримання цілей діяльності злочинного об'єднання; добровільність вступу й участі у складі злочинної спільноти чи злочинної організації; ступінь обізнаності про організацію та функціонування кримінального осередку й окремих його учасників; психологічні властивості особи злочинця, її бажання продовжити / припинити кримінальну діяльність; форма вини та мотиви протиправної діяльності; характеристика особи злочинця);

4) інші обставини (обставини, що впливають на прийняття рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, особливо запобіжних заходів; обставини, що впливають на обрання ступеня та міри покарання; обставини, що виключають притягнення до кримінальної відповідальності; обставини, що дозволяють звільнити особу від кримінальної відповідальності та покарання; обставини, що забезпечують відшкодування процесуальних витрат і завданих кримінальною діяльністю збитків).

У підрозділі 2.2 «Типові слідчі ситуації початкового та наступного етапів розслідування, відповідні їм алгоритми дій слідчого» проаналізовано наукові підходи стосовно періодизації досудового розслідування, типізації слідчих ситуацій та алгоритмізації діяльності слідчого.

Виокремлено початковий і наступний етапи розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. Обґрунтовано позицію, що, визначаючи особливості організації розслідування досліджуваних злочинів, необхідно формулювати рекомендації стосовно алгоритму дій слідчого для кожного з етапів розслідування з урахуванням типових слідчих ситуацій.

Виокремлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 255 КК

України: 1) кримінальне провадження розпочато за матеріалами оперативних підрозділів; встановлено факт створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній; встановлено учасника / учасників злочинної спільноти чи злочинної організації; 2) кримінальне провадження розпочато за заявою / повідомленням особи про функціонування злочинної спільноти чи злочинної організації та вчинення її членами кримінального правопорушення / кримінальних правопорушень; 3) кримінальне провадження розпочато в результаті самостійного виявлення працівником органу досудового розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255 КК України, під здійснення іншого кримінального провадження; встановлена ймовірна причетність особи / осіб до його скоєння. Вказано, що типовими слідчими ситуаціями наступного етапу розслідування вказаних злочинів є: 1) підозрюваний повністю визнає свою вину у вчиненні інкримінованих діянь, бажає співпрацювати зі слідством і давати показання з приводу відомих йому епізодів протиправної діяльності злочинної спільноти чи злочинної організації та її учасників; 2) підозрюваний визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, але відмовляється давати показання про інших учасників злочинного об'єднання та їх діяльність; 3) підозрюваний визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, але заперечує свою участь у злочинній спільноті чи злочинній організації; 4) підозрюваний не визнає своєї вини та причетності до інкримінованих йому діянь; 5) підозрюваний відмовляється від давання показань з приводу повідомленої йому підозри та не бажає співпрацювати з органом досудового розслідування.

Визначено алгоритми дій слідчого відповідно до наведених ситуацій початкового та наступного етапів розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній.

У підрозділі 2.3 «Тактичні операції розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній» проаналізовано наукові підходи стосовно поняття тактичних завдань і їх значення при проведенні тактичних операцій.

Наголошено, що тактична операція проводиться для того, щоб вирішити тактичні завдання локального характеру з урахуванням особливостей слідчої ситуації, що склалася на конкретному етапі розслідування кримінального правопорушення.

Зазначено, що основними тактичними завданнями розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній є виявлення всіх епізодів протиправної діяльності таких злочинних об'єднань, встановлення всіх

їх учасників, забезпечення збереження доказової інформації та подолання протидії.

Виокремлено й охарактеризовано тактичні операції «Виявлення епізодів протиправної діяльності», «Встановлення учасників злочинного об'єднання», «Збереження доказової інформації», «Подолання протидії розслідуванню».

Розділ 3 «Особливості тактики окремих слідчих (розшукових) дій» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Тактика допиту»* з'ясовано сутність, завдання, значення та порядок проведення допиту в кримінальному провадженні; виокремлено його властивості залежно від процесуального статусу допитуваної особи, слідчих ситуацій і тактичних завдань розслідування створення, керівництва злочинної спільноти чи злочинної організації, а також участі у ній. Визначено предмет допиту підозрюваного, свідка та потерпілого. Надано криміналістичні рекомендації стосовно підготовки, проведення та фіксації ходу й результатів допиту.

Акцентовано увагу на тому, що слідчий повинен передбачати різні варіанти розвитку подій на допиті й відповідно спланувати свою лінію поведінки відповідно до кожної з можливих ситуацій допиту. Окрім того, необхідно правильно формулювати питання; міняти послідовність їх постановки; за необхідності повторно задавати раніше поставлене питання, але при цьому змінивши його формулювання. Рекомендовано під час допиту підозрюваного в досліджуваній категорії кримінальних проваджень звертатися за допомогою до спеціаліста, а саме – психолога. Останній може з урахуванням психологічних особливостей допитуваного запропонувати доречнішу форму допиту, допомогти сформулювати запитання, вказати на ознаки поведінки підозрюваного, які вказують на його хвилювання, дратівливість, схильність до давання неправдивих свідчень або, навпаки, до співпраці з правоохоронними органами.

Запропоновано використовувати додатковий засіб фіксації допиту з метою попередження відмови від раніше даних показань або їх зміни, звинувачень слідчого в примушуванні особи до давання свідчень тощо.

У підрозділі 3.2 *«Тактика інших слідчих (розшукових) дій. Використання можливостей судових експертиз»* розглянуто особливості тактики огляду, обшуку, пред'явлення особи для впізнання, окремих негласних слідчих (розшукових) дій, залучення експерта.

З'ясовано, що під час розслідування досліджуваних злочинів проводиться огляд місця затримання злочинця; огляд місця події; огляд знарядь і засобів учинення злочину, а також документів, які були тимчасово вилучені. Надано криміналістичні рекомендації стосовно підготовки, безпосереднього проведення та фіксації огляду.

Встановлено, що обшук проводиться з метою пошуку та вилучення матеріальних слідів протиправної діяльності учасників злочинного об'єднання. З метою виявлення і доведення вини членів злочинного формування рекомендується використовувати такий тактичний прийом, як проведення одночасних обшуків. Висвітлено особливості проведення обшуків на початковому, робочому та заключному етапах.

Виокремлено випадки, коли рекомендовано пред'являти для впізнання особу. Зазначено особливості тактики проведення вказаної слідчої (розшукової) дії. Зазначено, що з метою виконання окремих тактичних завдань розслідування проводяться негласні слідчі (розшукові) дії – спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; моніторинг банківських рахунків тощо. Висвітлено особливості взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

З'ясовано підстави та порядок залучення експерта до кримінального провадження, особливості тактики підготовки та призначення судової експертизи, а також оцінки та використання слідчим висновку експерта в кримінальному провадженні. Констатовано, що під час розслідування злочинів, передбачених ст. 255 КК України, залучаються експерти для проведення судових експертиз, зокрема: технічних експертиз документів; економічних експертиз; експертиз зброї; трасологічних експертиз; фототехнічних експертиз; експертиз відео-, звукозапису; комп'ютерно-технічних експертиз; почеркознавчих і лінгвістичних експертиз; вибухо-технічних експертиз; експертиз телекомунікаційних систем та засобів; лінгвістичних експертиз; психологічних експертиз; судово-психіатричних експертиз; судово-медичних експертиз; молекулярно-генетичних експертиз.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробленні методики розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. В результаті проведеного дослідження сформульовано низку наведених нижче висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1. Наголошено, що, враховуючи особливу суспільну небезпеку створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, а також відсутність у

криміналістичній науці рекомендацій щодо їх своєчасного виявлення й ефективного розслідування, перед криміналістичною наукою постало важливе завдання, яке полягає в розробленні відповідної криміналістичної методики. Така методика, будучи видовою, обов'язково повинна містити відомості про криміналістичну характеристику досліджуваної категорії кримінальних правопорушень та особливості процесу їх виявлення, розкриття та розслідування. Тільки в такому разі вона буде інформативною та відзначатися значною практичною цінністю.

Визначено криміналістичну характеристику створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній як систему узагальнених відомостей про типові ознаки механізму їх учинення. Серед елементів вказаної характеристики запропоновано виокремлювати особу злочинця та потерпілого, типові способи та слідову картину.

2. Встановлено, що ключовим елементом криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, є особа злочинця. Виокремлено ознаки злочинних об'єднань (ієрархічна структура, стійкість, чисельність, тривалість існування, розподіл функцій, наявність корумпованих зв'язків) і осіб, які є їх членами й у їх складі вчиняють кримінальні правопорушення (соціально-демографічні відомості, наявність кримінального досвіду, психологічні властивості). Враховуючи ієрархічну структуру злочинних спільнот чи злочинних організацій, спрямованість їх протиправної діяльності, роль, соціально-демографічні та психологічні властивості учасників указаних злочинних об'єднань, виокремлено й охарактеризовано наступні типи злочинців: «вор в законі», «смотрящий», «старший», активний учасник.

З'ясовано, що у криміналістичній характеристиці створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, особа злочинця й особа потерпілого розглядаються у взаємозв'язку один з одним. Встановлено ознаки особи потерпілого як елементу криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. Виокремлено групи осіб, потерпілих від кримінальних правопорушень, учинених у складі злочинної спільноти чи злочинної організації: 1) особи, особисті та службові інтереси яких перетинаються зі сферою впливу злочинного об'єднання, в тому числі які також займаються протиправною діяльністю; 2) близькі та знайомі особи; 3) незнайомі особи, які стали «випадковими» жертвами, очевидцями певних протиправних діянь злочинної спільноти чи злочинної організації.

3. Зазначається, що типові способи вчинення злочинів,

передбачених ст. 255 КК України, представлені системою взаємопов'язаних дій з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування, спрямованих на досягнення протиправного умислу. Акцентовано увагу на тому, що створення, керівництво злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участь у ній завжди вчинюється в сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями й задля їх учинення.

4. Встановлено, що слідова картина створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній включає в себе обстановку та типові сліди злочину. Зазначено, що обстановка вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255 КК України, зумовлена сферою злочинної діяльності та територією впливу злочинного об'єднання. Акцентовано увагу на полікримінальній діяльності злочинних об'єднань. Виокремлено типові матеріальні (документи, публікації на сторінках ресурсів у мережі Інтернет, миттєві повідомлення та файли в чатах і месенджерах, сліди на знаряддях і засобах учинення злочину, наркотичні речовини, сліди в обстановці, сліди на тілі й одязі людини тощо) й ідеальні (уявні образи в пам'яті учасника злочинного об'єднання, потерпілого, очевидців учинення кримінального правопорушення, осіб, які обізнані про діяльність злочинної спільноти чи злочинної організації та її учасників) сліди створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній.

5. Доведено, що з метою своєчасного виявлення ознак злочинів, передбачених ст. 255 КК України, потрібно належно організувати оперативно-розшукову діяльність для: 1) встановлення та аналізу ознак можливої діяльності організованих злочинних об'єднань у певному регіоні або більших масштабах; 2) виявлення конкретних фактів створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній.

Обґрунтовано необхідність виокремлення в структурі методики розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній як самостійного елемента обставин, що підлягають з'ясуванню. Запропоновано систематизувати обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування злочинів, передбачених ст. 255 КК України, в чотири групи: обставини, пов'язані з подією кримінального правопорушення; обставини, пов'язані з організацією та функціонуванням злочинної спільноти чи злочинної організації; обставини, пов'язані з особою злочинця; інші обставини.

6. Наголошується на необхідності формування методики розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній згідно з принципами

періодизації досудового розслідування, типізації слідчих ситуацій та алгоритмізації діяльності слідчого. Виокремлено початковий і наступний етапи розслідування злочинів, передбачених ст. 255 КК України, залежно від прийнятих процесуальних рішень і змісту вирішених ситуативно зумовлених тактичних завдань. Визначено, що критеріями для типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній є джерело надходження інформації про вчинення вказаного кримінального правопорушення та обсяг відомостей про механізм його вчинення, тобто ступінь інформаційної достатності, а наступного – обрана підозрюваною особою позиція та її бажання співпрацювати з органами досудового розслідування. З урахуванням виокремлених типових слідчих ситуацій початкового та наступного етапів розслідування злочинів, передбачених ст. 255 КК України, наведено відповідні їм алгоритми дій слідчого.

7. Зазначено, що тактична операція під час розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній проводиться з метою вирішення ситуативно обумовлених тактичних завдань, у випадках коли їх виконання неможливо досягти проведенням одиничних заходів, а потрібно використати комплекс слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інші процесуальні й організаційні заходи. Встановлено, що тактичні операції «Виявлення епізодів протиправної діяльності», «Встановлення учасників злочинного об'єднання», «Збереження доказової інформації», «Подолання протидії розслідуванню» проводяться з метою оптимізації розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній та забезпечення вирішення таких тактичних завдань, як виявлення всіх епізодів протиправної діяльності таких злочинних об'єднань і встановлення їх відповідності плану протиправної діяльності злочинною спільнотою чи злочинною організацією; встановлення всіх їх учасників, з'ясування їх місця в ієрархії кримінального осередку та встановлення функцій, які вони виконували; забезпечення своєчасного, повного збирання та збереження слідів злочину й інших доказів; недопущення та подолання протидії.

8. Акцентовано, що одним із найважливіших і розповсюджених способів отримання доказів у кримінальному провадженні є проведення такої вербальної слідчої (розшукової) дії, як допит. Вказано на зумовленість тактики допиту процесуальним статусом допитуваної особи. Виокремлено особливості допиту підозрюваного, свідка та потерпілого на підготовчому, робочому та заключному етапах. Зазначено, що ефективність вказаної слідчої (розшукової) дії досягається ретельною підготовкою до її проведення, її плануванням з

урахуванням тактичних завдань і прогнозованих слідчих ситуацій.

9. Встановлено, що під час розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній проводяться огляди, обшуки, пред'явлення для впізнання. Надано криміналістичні рекомендації стосовно тактики проведення вказаних слідчих (розшукових) дій з урахуванням підготовчого, робочого та заключного етапів.

Наголошено, що з метою встановлення всіх епізодів і учасників злочинної спільноти чи злочинної організації, виявлення всіх слідів злочину проводяться негласні слідчі (розшукові) дії: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; спостереження за особою, річчю або місцем; моніторинг банківських рахунків; аудіо-, відеоконтроль місця; аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження. Акцентовано, що ефективність проведення негласних слідчих (розшукових) дій залежить від організації взаємодії слідчих (детективів) між собою й оперативними працівниками.

Встановлено, що слідчий під час розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній з метою з'ясування обставин учинення кримінального правопорушення, що потребують спеціальних знань, залучає експерта до кримінального провадження для проведення відповідних судових експертиз. Визначено особливості підготовки та призначення під час розслідування вказаних злочинів технічних експертиз документів; економічних експертиз; експертиз зброї; трасологічних експертиз; фототехнічних експертиз; експертиз відео-, звукозапису; комп'ютерно-технічних експертиз; почеркознавчих і лінгвістичних експертиз; вибухо-технічних експертиз; експертиз телекомунікаційних систем та засобів; лінгвістичних експертиз; психологічних експертиз; судово-психіатричних експертиз; судово-медичних експертиз; молекулярно-генетичних експертиз.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Рубель А.М. Поняття криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. Правові новели. 2020. № 12. Том 3.

2. Рубель А.М. Значення та структура криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи

злочинною організацією, а також участі у ній. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 4. С. 435–437.

3. Рубель А.М. Криміналістична характеристика злочинних спільнот і злочинних організацій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2020. № 48. С. 108–111.

4. Рубель А.М. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. Право і суспільство. 2021. № 1. Ч. 2.

5. Рубель А.М. Типові способи створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. Правові новели. 2021. № 13. Том 2. С. 95–101.

Наукові статті у виданнях іноземних держав:

1. Rubel A. Theoretical Prerequisites for the Formation of Methods for Investigating the Creation, Leadership of a Criminal Community or Criminal Organization, as well as Participation in it. *European Reforms Bulletin*. 2021. № 2. P. 62–66.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Рубель А.М. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 22–23 травня 2020 р. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 171–173.

2. Рубель А.М. Зміст методики розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. *Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин*: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 2–3 жовтня 2020 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 106–109.

3. Рубель А.М. Щодо тактики допиту підозрюваного під час розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. *Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 22–23 січня 2021 р. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2021. С. 82–84.

4. Рубель А. М. Перспективність формування методики розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. *Конституція України: ціннісний вимір 25-річного досвіду державотворення та правотворення: Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 23 червня 2021 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К.: ФОП Кішка І. В. 2021. С. 453–456.

АНОТАЦІЯ

Рубель А. М. Методика розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2021.

Запропоновано нове вирішення наукової проблеми, пов'язаної з формуванням методики розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. Проаналізовано наукові підходи до формування та реалізації криміналістичної характеристики як невід'ємного елементу окремої криміналістичної методики. Визначено сутність і з'ясовано значення криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. Названо структурні елементи криміналістичної характеристики досліджуваних кримінальних правопорушень (особа потерпілого, особа злочинця, способи вчинення, слідова картина (обстановка, типові сліди)) і розкрито їх зміст. Здійснено формування криміналістичних рекомендацій стосовно розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі з урахуванням принципів періодизації, ситуативної зумовленості та алгоритмізації. Систематизовано обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. Типізовано слідчі ситуації початкового та наступного етапів розслідування створення, керівництва злочинної спільнотою чи злочинної організацією, а також участі у ній. Запропоновано алгоритми дій слідчого. Виокремлено й охарактеризовано тактичні операції. Наведено криміналістичні рекомендації з приводу тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Встановлено особливості використання можливостей судових експертиз.

Ключові слова: створення, керівництво злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участь у ній; організована злочинність;

криміналістична характеристика; криміналістична методика; кримінальне провадження; досудове розслідування.

АННОТАЦИЯ

Рубель А. Н. Методика расследования создания, руководства преступным сообществом или преступной организацией, а также участия в ней. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» (081 – Право). – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2021.

Предложено новое решение научной проблемы, связанной с формированием методики расследования создания, руководства преступным сообществом или преступной организацией, а также участия в ней. Проанализированы научные подходы к формированию и реализации криминалистической характеристики как неотъемлемого элемента отдельной криминалистической методики. Определена сущность и выяснено значение криминалистической характеристики создания, руководства преступным сообществом или преступной организацией, а также участия в ней. Названы структурные элементы криминалистической характеристики исследуемых уголовных правонарушений (личность потерпевшего, личность преступника, способы совершения, следовая картина (обстановка, типичные следы)) и раскрыто их содержание. Сформулировано криминалистические рекомендации по расследованию создания, руководства преступным сообществом или преступной организацией, а также участия с учетом принципов периодизации, ситуативной обусловленности и алгоритмизации. Систематизированы обстоятельства, подлежащие выяснению при расследовании создания, руководства преступным сообществом или преступной организацией, а также участия в ней. Типизированные следственные ситуации первоначального и последующего этапов расследования создания, руководства преступным сообществом или преступной организацией, а также участия в ней. Предложены алгоритмы действий следователя. Выделены и охарактеризованы тактические операции. Приведены криминалистические рекомендации по поводу тактики проведения отдельных следственных (розыскных) действий. Установлены особенности использования возможностей судебных экспертиз.

Ключевые слова: создание, руководство преступным сообществом или преступной организацией, а также участие в ней; организованная преступность; криминалистическая характеристика; криминалистическая

методика; уголовное производство; досудебное расследование.

SUMMARY

Rubel A. M. The Methodology of Investigating the Creation, Leadership of a Criminal Community or Criminal Organization, as well as Participation in it. – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.09 «Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Expertise; Operative and Search Activity» (081 – Jurisprudence). – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2021.

The author of the dissertation has provided theoretical generalization and a new solution to a scientific problem that is manifested in the development of a methodology for investigating the creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it. It has been established that the forensic characteristics of the creation, leadership of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, allows you to navigate at the beginning of the pre-trial investigation, when there is insufficient information about all the circumstances of a particular offense, but need to investigate. In such a situation, it is important to correctly determine the direction of the pre-trial investigation and to use all available means to collect all evidence of a criminal offense while minimizing the possibility of their loss or alteration. It has been proposed to include in the forensic characteristics of the creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, generalized information about the identity of the offender, the identity of the victim, typical methods and a trace of the crime. It has been proved that for the purpose of timely detection of signs of the crimes provided by Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine, it is necessary to properly organize operational and investigative activities to: 1) establish and analyze signs of possible activities of organized criminal groups in a particular region or on a larger scale; 2) identification of specific facts of creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it. The author has determined and systematized the circumstances, which are to be clarified during the investigation of creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it taking into account the legally established provisions regarding the definition of the subject matter of proving within the criminal proceedings described corpus delicti in the criminal law, as well as the mechanism for committing the mentioned criminal offenses in four groups: circumstances associated with the crime; circumstances related to the organization and functioning of a criminal community or criminal organization; circumstances related to the offender's personality; other circumstances. It has been emphasized that the methodology for investigating

interference in the activities of a forensic expert must be based on the principles of periodization of pre-trial investigation, typification of investigative situations and algorithmization of investigator activities. Typical investigative situations of the initial and subsequent stages of the investigation of the creation, leadership of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, the corresponding algorithms of the investigator's actions have been given. It has been revealed the content of such tactical operations as "Detection of episodes of illegal activity", "Identification of members of a criminal association", "Preservation of evidence", "Overcoming opposition to the investigation". The tactics of conducting certain investigative (search) actions in the process of investigating creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, have been highlighted. It has been stated that during the investigation of creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, there is a need for the active use of special knowledge in the form of involving an expert to ensure its comprehensiveness and reliability. The peculiarities of preparation and appointment of forensic examinations have been determined.

Keywords: creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it; organized crime; forensic characteristics; criminalistical methodology; criminal proceedings; pre-trial investigation.

Підписано до друку _____

Формат паперу 60x84 1/16. Папір для множних апаратів
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,1

Тираж 100 прим.

Надруковано у копі-центрі «Panda-Print»

(ФО-П Панарін В.С.)

61050, м. Харків, м. Фейсрбаха, 11-б